

RIBERA D'EBRE

Ascó

Població d'uns 1700 habitants, situada a la meitat de la comarca i a la riba dreta de l'Ebre. El turó on s'esglaiava el poble és coronat per una torre i part d'un parament, que és tot el que en queda del castell medieval. Se la coneix força per les dues centrals nuclears que hi ha instal·lades al terme.

ASCÓ. Panoràmica de la població amb l'aigua de l'Ebre acarant les cases.

Va ser el centre d'una comanda templera i posteriorment d'una d'hospitalera. Queden algunes restes de la muralla que havia tingut la població, el portal de Pere del Cavaller, el de la Bòria-Fortí i el de Perxe de Pere-Sanç. D'èpoques passades hi

ha l'escut de Casa Cavaller i el de Ca Daura, on es feia la liquidació del bisbe de Tortosa. L'església de Sant Joan Baptista és d'estil classicitzant, amb una sola nau i un absis gòtic de planta poligonal, amb campanar d'espadanya.

Recopilació i fotos: Lluís Fernández López

NOTES

¹ Hi ha criteris diferents a l'hora d'establir quines són les comarques a les quals pertanyen Favara i Maella. Les trobem al Matarranya, al *Bajo Aragon* i a la Terra Alta. Ens hem inclinat per adjudicar-les a la Terra Alta, tal i com ho fa la Gran Geografia de Catalunya.

BIBLIOGRAFIA

- Catalunya Romànica*, vol XXVI Tortosa i les terres de l'Ebre, la Llitera i el Baix Cinca ...Barcelona, 1997.
- Guies Catalunya Romànica*, vol XX, el Baix Ebre, el Montsià, la Terra Alta, el Matarranya... Barcelona, 2002.
- Gran Geografia Comarcal de Catalunya*, vol 7, Baix Ebre, Montsià, Terra Alta, Matarranya, Ribera d'Ebre. Barcelona, 1993. I, Suplements, Barcelona, 2004.
- El Meu País*, Barcelona, 2005
- Enciclopèdia Catalana*, versió electrònica i escrita.
- Rutes Catalunya*. www.vegueries.com.
- La Catedral del Vi, el Celler Cooperatiu de Pinell del Brai*. Fulletó explicatiu sense datar de l'Ajuntament del Pinell.

AARS

AMICS DE L'ART ROMÀNIC DE SABADELL

Núm. 87

9, 10 i 11 de maig de 2009

TERRA ALTA¹

FAVARA DE MATARRANYA

Població de la Franja de Ponent, de parla catalana occidental, que pertany a la província de Saragossa. Té uns 1300 habitants, la majoria pagesos o ramaders i alguns artesans del gènere de punt. Cal destacar els edificis de l'antic castell, Lo Graner, avui Ca la Vila, la casa Cervelló i l'església parroquial, dedicada a Sant Joan Baptista, d'estil gòtic català. Va ser fortificada i té un aspecte de fortalesa.

FAVARA. MAUSOLEU ROMÀ. Segle II dC.

MAUSOLEU ROMÀ DE FAVARA. Detall del fris esculturat de la cara sud.

Però el monument més significatiu de la història de la vila, el que ha fet que la visitéssim, és el mausoleu romà, molt ben conservat, dedicat a Luci Aemili Lupi. Va ser construït el segle II dC. Pertany a una vil·la romana que encara no s'ha excavat. És construït amb grans blocs de pedra sorrenca, sense morter, travats amb peces metàl·liques. La planta és rectangular de 6.85 x 5.94 m. Té l'aparença d'un temple clàssic i és precedit per un pòrtic amb columnes dòriques, que sostenen un entaulament i un frontó. A l'interior la cambra sepulcral és a baix i coberta amb volta de canó, com la planta superior. Es comuniquen per una escala. Els pilars del cos són estriats i el fris és decorat i diferent a cada cara.

MAELLA

Població també de la Franja de Ponent, de la comarca de la Terra Alta, de parla catalana occidental, que pertany a la província de Saragossa. Ratlla els 2000 habitants. És arrecerada en un coster del **castell**, molt enrunat, però d'empeus. Fou edificat en diverses èpoques, especialment els segles XIV i XV. Conserva grans murs de dos pisos, finestrals, portals gòtics, patis interiors, soterranis i galeries. També grans panys de muralla, amb torres semicirculars. La ruïna actual, arrenca de les guerres carlines.

La **Torre del Rellotge** és la que dona una fesomia característica a Maella. El seu primer cos forma part de l'antiga muralla de la població. És de base quadrada i, si bé no ho confirma la Catalunya Romànica, els mael·lans diuen que és romànica, dels segles XI-XII. És construïda amb carreus perfectament tallats i té uns 20 metres d'alçada. A sota hi ha el portal principal de la vila, damunt la capella de la Verge del Portal i adossada a la cara nord-est hi ha unes dependències de la Casa de la Vila. Damunt dels 20 m suposadament romànics n'hi ha 28 m més, d'obra de rajoleria, divi-

El portal, situat a la façana de ponent, consta d'un arc de mig punt, format per grans dovelles extradossades per un guardapols motllurat, i amb una rosassa al damunt.

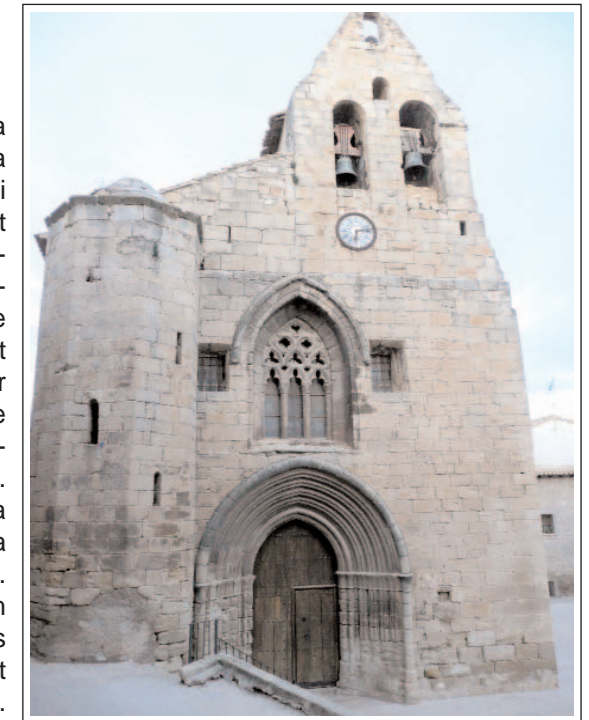
MATARRANYA

ARENYS DE LLEDÓ

Població d'uns 240 habitants que és al límit de la comarca, tocant a la de la Terra Alta, de la qual la separa el riu Algars. Dista menys de 5 km d'Horta de Sant Joan i uns 6 km d'Arnes. És enlairada i les cases s'agrupen al voltant de l'església parroquial de Santa Maria. Es conserva un dels arcs de pedra d'un portal de l'antiga muralla. El lloc d'Arenys fou conquerit per Alfons I el Bataller, el 1132. A partir de 1209 va pertànyer al bisbat de Tortosa.

SANTA MARIA D'ARENYS

Els orígens d'aquesta església es remunten a final del segle XII. L'edifici actual és d'un gòtic molt interessant, amb portada de transició, i arquivoltes en degradació que recorden les de l'art romànic. Té el campanar d'espadanya i una torre de base poligonal adossada a la façana principal. La construcció es remunta a finals del segle XIII i a començaments del XIV. Com a curiositat direm que aquesta església és molt similar a la del poblet del costat, Lledó d'Algars. La descripció de la façana podria ser la mateixa.

LLEDÓ D'ALGARS. Església parroquial d'aquest poble, situat al costat d'Arenys de Lledó i que té característiques molt similars.

ULLDECONA. CASTELL. Muralles, torre Quadrada, torre rodona i a l'esquerra, l'església.

tercer hi ha la sala noble, amb quatre obertures que coincideixen amb els punts cardinals. Destaca una finestra coronella amb columna i capitell.

MARE DE DÉU DELS ÀNGELS DEL CASTELL D'ULLDECONA

És esmentada documentalment per primera vegada l'any 1281. És una església d'una sola nau, amb volta de canó amb arcs torals, capçada per un absis semicircular i cobert amb volta de quart d'esfera.

ULLDECONA. CASTELL. D'esquerra a dreta, torre quadrada, torre rodona i església de la Mare de Déu dels Àngels

dida en tres trams, d'estil mudèjar. El primer quadrat, el segon octogonal i el tercer cilíndric i cobert amb xapa de coure i coronat per un panell amb "lo Gall". Un gran rellotge li dona el nom.

Sant Esteve de Maella. És l'església parroquial, d'origen romànic tardà, d'una sola nau amb absis semicircular i coberta amb una volta de creueria apuntada. Amb el temps va ser amplificada i s'hi afegiren dues naus laterals cobertes amb volta de creuer senzilla.

L'edifici de l'antiga **Ilotja** va ser restaurat modernament i s'hi ha instal·lat algunes dependències municipals.

MAELLA. Torre del Rellotge i la Casa de la Vila a sota.

BATEA

Població d'uns 2000 habitants, situada dalt d'un turó des d'on domina dues valls. L'agricultura és la principal activitat. Destaca per la qualitat de l'oli i del vi, ja des del temps de la romanització.

El seu castell és esmentat el 1153 en la donació que el comte de Barcelona, Ramon Berenguer IV va fer als templers del castell de Miravet, amb tots els seus termes.

La població actual conserva un regust medieval admirable, amb gran

BATEA. Porxos de la Plaça Major.

nombre de porxos voltes i carrerons estrets que conviden a passejar-hi sense presses. El nucli antic va estar emmurallat fins el segle XIX i conserva alguns dels portals. El carrer Major destaca per damunt de tots i té un recorregut llarg, des de la plaça Major a l'església, on es creu que hi havia el castell.

L'actual església parroquial de Sant Miquel de Batea, situada al capdamunt del carrer Major, és fruit de la gran puixança econòmica del segle XVIII. És d'estil barroc, de tres naus, separades per columnes amb capitells corintis, i un gran cimbori que li dona llum. La façana és de línia neoclàssica, amb un gran frontó i tres portes emmarcades per columnes. El campanar és de vuit cares, també barroc i coronat per una balustrada.

EL PINELL DE BRAI

Població d'uns 1000 i pocs habitants, de carrers estrets i costeruts, on destaca l'església dedicada a Sant Llorenç, al punt més alt, i el celler modernista, al peu del tossal on hi ha el poble apinyat.

Quan el castell de Miravet va rebre la jurisdicció de totes les terres el 1153, incloïen les de tot el terme del Pinell, però els primers pobladors no hi arribaren fins l'any 1207. Hi ha qui es mira una mica de reüll aquesta població perquè durant la guerra de Successió va mostrar fidelitat a Felip V, la qual cosa li valgué que Carles III els concedís, per aquest fet, el mercat setmanal. La Batalla de l'Ebre que començà el 26 de juliol de 1938 es

EL PINELL DE BRAI. Celler Cooperatiu. Obra modernista obra de Cèsar Martinell.

ULLDECONA. Església parroquial de Sant Lluç, situada al centre de la població.

poble quadrangular, amb una plaça Major i envoltada de muralles. Durant el segle XIX va sortir fora muralles i al primer terç del XX tingué l'expansió definitiva. Dins del nucli urbà destaca l'església de Sant Lluç, un temple gòtic que substituï l'antiga església romànica del segle XIII, el Convent de Sant Domènec, seu de la Casa de la Vila, l'Església del Roser, avui Casa de Cultura, la Casa de la Filigresa, l'Orfeó i el molí de l'Oli.

CASTELL D'ULLDECONA

És construït al capdamunt d'un turó des d'on es contempla una extraordinària panoràmica que comprèn part d'Aragó, del País Valencià, de Catalunya i de la Mediterrània. L'espai on és troba havia estat ocupat per un poblat ibèric i posteriorment pels àrabs. Després de la seva conquesta va ser lliurat als templers i en desaparèixer quedà en mans dels Hospitalers. Del conjunts es conserva la torre de l'homenatge, una torre rodona, part de la muralla i l'església de la Mare de Déu dels Àngels.

La torre rodona, d'uns 10 m. d'alçada, té dues plantes i una coberta plana, amb uns curiosos merlets apuntats. S'hi accedia, com a totes les torres d'aquest tipus, per una porta elevada situada al primer pis. La torre quadrada, molt més gran, d'uns 16 m de costat té un basament atalussat. És de la primera meitat del segle XIII. Té tres plantes i la terrassa. S'hi accedia, amb tota probabilitat a través de la porta de la tercera planta. Els dos primers estats són dividits en dues estances cada un, mentre que al

La comanda templera d'Horta la formen, l'església, amb la capella de Sant Salvador, el gran casal del convent, i el claustre, al voltant del qual s'ubica tot plegat. Adossada a l'ala nord hi ha l'església, que és la part més antiga del conjunt. La precedeix un atri de planta quadrada, on es conserven dos sarcòfags del segle XIV. Una gran escalinata salva el desnivell per accedir a aquest atri on actualment hi ha la porta de l'església. El portal primitiu dels templers, era el que dona al claustre. El temple consta d'una sola nau, de base rectangular, molt esvelta, amb cinc pilastres per banda, encastades al parament, que sostenen sengles arcs de diafragma apuntats, que suporten la coberta de fusta i coincideixen, per fora, amb uns grans contraforts. Aquesta nau és capçada per un absis semicircular, cobert amb volta de quart d'esfera, amb cinc contraforts a l'exterior. La unió de la nau i l'absis es fa amb un arc triomfal de mig punt que es recolza sobre columnes cilíndriques, a través de capitells decorats amb figures geomètriques. L'església va ser edificada durant la primera meitat del segle XIII pels templers i l'ampliació durant el XIV pels Hospitalers.

La capella de Sant Salvador encara manté el culte. És a l'esquerra de l'entrada de l'església i es construí el 1711. El claustre és de finals del segle XVI. Dels dos pisos que tenia només es conserva la planta baixa. És de planta quadrada amb cinc arcades a cada costat. El convent és la part on s'hi afegiren construccions més modernament però també és la més malmesa del conjunt. Només conserva sencera la façana i algunes parets mestres.

Darrere el conjunt un camí condueix una sèrie d'ermites i d'eremitoris que al seu temps foren molt concorreguts.

MONTSIÀ

ULLDECONA

És la població de Catalunya, de més de 5.500 habitants, que tenim més allunyada de Sabadell. És gairebé a la frontera amb el país Valencià. Del seu poblament antiquíssim en donen testimoni les pintures rupestres, que són Patrimoni de la Humanitat. Es tracta de figures petites i esquemàtiques que presenten diferents temàtiques, des de caçadors amb arcs i fletxes, fins a animals.

La vila actual va ser fundada pels àrabs al voltant del castell i repoblada després de la seva conquesta per Ramon de Montcada el 1222. Era un

EL PINELL DE BRAI. CELLER MODERNISTA. Detall del fris de rajoles.

produït a les serres de Pàndols i de Cavalls que són, precisament, les que tanquen els municipi pel nord.

El Celler Cooperatiu del Pinell de Brai és anomenat la Catedral del vi per la seva majestuositat. Va ser concebut per l'arquitecte de Valls, Cèsar Martinell i Brunet, deixeble de Gaudí i es començà a construir l'any 1918. Són d'admirar, a l'interior, els arcs de maó vist, d'arquitectura parabòlica, amb els carcanyols foradats per petits arquets i la vistositat de les escales helicoidals. De l'exterior destaca el fris del que anomenem rajola de València de 42 metres de llargada per 82 cm d'alçada, obra del pintor ceramista Xavier Nogués i Casas, amb al·legories de les feines que envolten l'elaboració del vi i de l'oli.

ARNES

El topònim Arnes prové del català occidental arna, rusc d'abelles. Població d'uns 500 habitants situada al sud de la comarca. Tota la població és declarada conjunt historicoartístic per la Generalitat de Catalunya. Té carrers i edificacions de regust medieval accentuat.

La formació de la vila es pot situar a la segona meitat

ARNES. AJUNTAMENT I LLOTJA.

del segle XII, durant el regnat d'Alfons I. Més tard passà a dependre de la comanda templera d'Horta de Sant Joan que en desaparèixer passà a mans dels Hospitalers.

La població encara conserva l'estructura de l'edat mitjana quan era fortificada a l'entorn del castell, avui ocupat per cases. Al bell mig de la població hi ha la Casa de la Vila, que és l'edifici més notable. És rectangular, d'estil renaixentista, amb una planta baixa que té al porxo la llotja. Cal destacar-ne les finestres adovellades del primer pis, la galeria correguda del segon i la teulada rematada amb cornisa i gàrgoles. L'església de Santa Magdalena és la parroquial, d'estil barroc, amb tres naus despullades de qualsevol ornamentació, capelles laterals i campanar de torre.

HORTA DE SANT JOAN

Població d'uns 1.100 i pocs habitants, situada al sud de la comarca, a 20 km de la capital, Gandesa. La part sud del terme l'ocupa el Parc Natural dels Ports, per la qual cosa el turisme és una de les fonts actuals d'ingressos dels hortencs.

HORTA DE SANT JOAN. Casa de la Vila. Plaça Major..

SANTA MARIA DELS ÀNGELS D'HORTA DE SANT JOAN. Coneguda també per Sant Salvador.

La part alta de la població té un aspecte pintoresc amb els carrerons estrets i costeruts, les cases apinyades, portals treballats, dovelles i porxos. A la plaça de l'església, que és tota porxada hi ha la Casa de la Vila, en un edifici renaixentista del segle XVI i l'església de Sant Joan Baptista, d'estil gòtic, amb una sola nau. Altres casals interessants són, la Casa de Manel de Joaquim, la Casa Pessetes, l'Hostal del Pan o la casa de la Comanda, un palau d'estil lleidatà. Cal fer esment també del Centre Picasso, que reuneix reproduccions de totes les obres que el pintor va fer en la seva estada a Horta i l'Ecomuseu dels Ports, un centre d'interpretació general del territori.

A 2 km de la vila hi ha la muntanya de Santa Bàrbara, amb el convent de la Mare de Déu dels Àngels, més conegut com a Convent de Sant Salvador, on destaca l'església gòtica i la capella lateral barroca.

Els primers documents que parlen del terme d'Horta són els de la donació del castell de Miravet a l'orde del Temple. L'indret va ser conquerit per Alfons I. Era sota el domini dels Montcada el 1166 i el 1177 va ser quan Alfons I el donà als templers, juntament amb tots els seus termes. Aquests són els que es van encarregar de la repoblació. Posteriorment, quan es suprimí aquest orde, passà als Hospitalers, fins a finals del segle XIX.

SANTA MARIA DELS ÀNGELS (O SANT SALVADOR) D'HORTA

Al segle XIII s'establí la comanada templera d'Horta. Els dominis territorials comprenien, a més d'Horta de Sant Joan, Arnes, Bot, Caseres i Prat de Compte. Actualment l'església ha esdevingut un santuari.